

Бақытжан ҚАНАПИЯНОВ,
Қазақстан Жазушылар одағы
басқармасының хатшысы

Қазақ даласындағы алапат Ашаршылық жылдары ата-анасынан ерте айырылған он жасар Кемел Тоқаев ағасы Қасыммен бірге балалар үйіне, әуелі Меркідегі, кейіннен Шымкент қорғасын зауытының жанындағы жетім балаларға арналған интернатқа тап болады. Буыны бекіп, бұғанасы қатпаған уыздай жас Қасым інісіне қамқорлық жасауды өз мойнына алады. Ол темірдей тәртіпті сүйетін. Сондықтан мектеп-интернатта көптеген қоғамдық тапсырмаларды қалтқысыз орындап, мұғалім-тәрбиешілері мен өз құрбы-құрдастарының арасында абыройлы болады, сол арқылы кішкентай Кемелге үлгі көрсетеді. Ата-ананың мейірімі мен жүрек жылуынан ерте ажырап, қатал тағдырдың қыспағына түскенімен, ағалы-інілі балаларға оқу аса қиындық тудырмайды. Ал соғыс басталардан аз ғана бұрын, мектеп пен фельдшерлік училищені бітірген Қасым Свердловскіге жолдамамен барып, жас офицерлер даярлайтын қысқа курстан өтеді.

Кемел Тоқаевтың мұрағатында ағасының жарық дүниедегі жалғыз жақын адамына, бауырына деген ағалық қамқорлыққа, мейірім мен жылылыққа толы хаттары сақталған.

Қасым майданға аттанарда ағайындылардың ажырасу сәті ауыр болды. Қоштасу сөздері айтылған жоқ. Екеуі интернат ауласындағы сәкіде көздерін жерден алмай, тозығы жеткен бәтәңкелеріне қарап отырды. Бұл бір-бірімен мәңгілік қоштасуы екенін екеуі де сезгендей еді. Ағасы орнынан тұрып, қол сағатына қарады да, Кемелге әскери комиссариатқа баратын уақыт таяғанын айтты. Інісінің қош айтысқан көзқарасын байқаған ол сағатының бауын ағытып, оның білегіне тақты.

— Ескерткіш ретінде тағып жүр!

— Ал сен ше?

— Менде басқасы, командир сағаты болады.

Олар бір-бірін қатты қысып құшақтады, сосын Қасым әскерге аттанатын басқа да жолдастары отырған жүк машинасына бет алды...

Жетім балалардың барағына әбден қас қарая оралған Кемел көз жасын тыя алмай, түні бойы жылап шықты. Қол сағатын тықылы соғысқа аттанған ағасын әлсін-әлсін есіне салды, толықсып туған ай онтүстік түнінің кеңістігіне үрейлі сәулесін шашып тұрған еді. Сыныптастары — балалар үйі тәрбиеленушілерінің қолы жете бермес, ағасынан қалған осы сағатты өмір бойы оның көзінде көріп жүрді.

Бір жарым жылдан кейін оның өзіне де майданға аттану кезегі келіп жетті. Кемел Тоқаев сержанттар даярлайтын қысқа мерзімді курсқа жіберіліп, оны тәмамдағаннан кейін Совет Армиясының жауынгеріне айналды.

Ағасы Қасым 1942 жылы 22 ақпанда Ржев түбіндегі шайқаста қаза тапты. Артынан келген «қара қағазда» оның қай жерде опат болғаны нақтылы айтылмаған еді. Тек «социалистік Отанымызды — КСРО-ны қорғауда ерлікпен қаза болды» деген бір ауыз сөз ғана жазылған.

Арада ондаған жылдар өткенде, Ресейдегі Қазақстан Елшілігі қызметкерлері мен «Мемориал» қоғамы мұрағатының арқасында Тверь облысы Ржев ауданындағы Трубино деревнясында жерленгені туралы нақты дерек табылды. «Ешкім де, ештеңе де ұмытылмайды!» деген, шынында да — осы.

Қазақстан Республикасының Президенті

Қасым-Жомарт Тоқаев «Әке туралы ой» деген кітабында былай деп жазады: «Студент кезімде мен әкемнен оның өмірінің ең бір қиын кезені жайында сыр тартып сұрадым. «Мен үшін аса ауыры — ағамның қазасы туралы «қара қағаз» алғандағы алғашқы минуттар болды», — деді ол.

ресми хабар алғаннан кейін ғана, мына жер-жаһанда Тоқаевтар әулетінен жалғыз өзі қалғанын мойындаған еді».

Соғысқа жанадан аттанғандар мінген эшелонды, олардың ішінде сержант Кемел Тоқаев та бар, жау ұшақтары майдан шебіне жете бере оқтын астына алды. Жиырмаға да

белорус, өзбек, қазақ, татар және басқа да халықтардың өкілдері де бар еді. Барлық жауынгерлердің басын біріктірген ортақ мақсат — Отанды қорғау, фашистерді тізе бүктіру болатын.

Сержант Кемел Тоқаев шайқасқан бөлімше танк десанты тобының құрамына

ГВАРДИЯ

(жазушы-майдангер
Кемел ТОҚАЕВ
туралы толғау)

Жазушы Кемел Тоқаев. 1977 ж.

Әкем ағасының хаттары мен Совет Армиясы лейтенантының формасымен түскен суреттерін көзінің қарашығындай сақтап жүрді. Суреттің сыртына өз қолымен қарындашпен «Інім Кемелге ескерткішке» деп жазыпты. Әкем ағасының түсіне жиі енетіні, өмірдегі тосын жайлардан сақтандырығысы келгендей, ақыл-кеңес айтатыны туралы ылғи әңгімелейтін еді. Кей кездері маған ол ағасының ғайыптан тіріліп келетініне үміттенетін тәртізді көрінетін. Мұндай сәттерде әкем: «Мүмкін ол ауыр жарақат не контузия алғаннан кейін госпитальдердің бірінде адасып қалған шығар, соғыста не болмайды дейсін. Мен өзім Гомель, Омбы, Алматы госпитальдерінде ауыр жараланып жатқанда, аяғы мен қолдарынан айырылған көптеген жас жауынгерлердің үйлеріне қайтқысы келмей, шағын станса мен вокзалдарда із-түзсіз жоғалып кеткенін көзіммен көрдім», — деуші еді. Оның майданда қаза болғаны жайлы

толмаған жас жауынгерлердің көпшілігі үрей мен қорқыныштан бір уыс болып бүрісті де қалды, жаңбырша жауған снарядтардың азынаған үні мен ысқырығы жер жарды, жараланған сарбаздар айғайлап, тіпті еңкілдеп жылай бастады. Қайраттанып, тас-түйін бекінген Кемел басқа да полкстарымен бірге вагонды тастай қашып, ашық даладағы дөңестін баурайына бой жасырды. Жау ұшақтарының бірі жер бауырлай ұшып, Кемелдің үстінен пулемет оғын төпелетті. Зулаған оқтар жас сержантты жанамалап өтіп, топыраққа бүрк-бүрк сініп жатты. Бұл соғыстағы алғашқы жауынгерлік сынақтың нақ өзі еді. Отты қырғыннан аман қалған командирлер полк штабымен байланысқа шығып, әскери бөлім орналасқан жерге бару үшін топтасуға бұйрық алды.

Кемел Тоқаев «Солдат соғысқа кетті» кітабында өзі құрамында соғысқан полктің көп ұлттан құралғанын жазады. Басым көпшілігі орыстар болғанымен, украин,

карайтты. Олардың міндеті жүйткіп келе жатқан танктен секіріп түсе қалып, шабуылға шығу, автоматтан оқ жаудырып, шынжыр табандылар өтіп кеткеннен кейін ұрыс даласында жаяу шұбырған жаудың көзін жою еді. Егер танкистер қорғана алатын бронь астында болса, ал жаяу әскердің шабуылға шығуын күтіп тұрған десантшылар бастырмалата берілген жауап-соққы кезінде мүлдем қорғансыз қалатын. Сондықтан қарсы алдыңнан қарша бораған оққа ілініп қалмас үшін ерекше қырағылық пен сақтық қажет еді.

Кемел Тоқаев бірде үш күнге созылған ұрыстан соң ротасының азықсыз қалғанын айтады. Дала асханасы жолай әлдебір кедергіге кез болып, алғы шепке жете алмай қалса керек. Бұл соғыс кезінде жиі болып тұратын үйреншікті шаруа еді, сосын бәрі өз қалпына түсетін. Бірақ бұл ретте жауынгерлерге үш күн бойы нәр татпай шайқасуға тура келді. Дағдылы ботка мен бұқтырылған ет жемеген асқазан шұрылдап тұрса, жауынгерлік рухты нығайтатын күш-қуат қайдан келсін. Жау бекінген нүктелерді ұзақ барлаудан шаршаған Кемелдің де әл-дәрмені құриды, жана шабуыл алдындағы аял мен тыныс кезінде жауынгерлерге азық тауып беру үшін бір амал істемесе болмай-

Сержант Кемел Тоқаев. 1943 ж.

ды. Сөйтіп, таң алдында екі серігін ертіп, хутор жаққа бет алады. Келе жатып, кеше түнгі шайқаста қаңғыған снарядтан жарақат алып, жан тапсырғалы жатқан атқа кезігеді. Шешім табан астында қабылданады. Кемел интернат өмірін еске түсіріп, кезекшілік кезінде аспаздарға қыстық ет қорын жасауға көмектескенде үйренген әдісімен атты союға кіріседі. Жас етті өз ротасының бекінісіне сүйреп әкелген соң, сарбаздарына бірнеше шелек тауып әкелуді, оған су құйып, жылқы етін асуды бұйырады. Бұл ұсыныс бәріне бірдей ұнай қоймағанымен, аштық не істетпейді. Екі-үш сағаттан кейін ет те пісіп,

